

חבל נחלתו

- ב. הראשון לקח פסק זמן מהקניה עד שמציע הראשון. ולאחר הבדיקה במכון לבדיקות רכב. ולכן מותר למוכר למכור את הרכב לשני.
ג. המחיר שהשני מציע גבוה מהמחיר

סימן נא

זקן ואינה לפי כבודו

של כבוד הבריות לגבי מצוות עשה ומצוות ל"ת?

א. מקור הדין

במסכת בבא מציעא (ל ע"א) נאמר: "מצא שק או קופה (וכל דבר) שאין דרכו ליטול – הרי זה לא יטול. מנהני מילי? – דתנו רבנן: והתעלמת (דברים כב, א, ד) – פעמים שאתה מתעלם, ופעמים שאי אתה מתעלם... אלא לזקן ואינו לפי כבודו... אמר רבא: כל שבשלו מחזיר – בשל חבירו נמי מחזיר, וכל שבשלו פורק וטוען – בשל חבירו נמי פורק וטוען". ולפי"ז מצאנו את ההיתר בזקן ואינו לפי כבודו – במציאה ובפריקה וטעינה.

ומבאר המאירי (ב"מ ל ע"א): "אמר המאירי שאם מצא שק או קופה שהם דברים שיש גנאי בהבאתם עד שאף אם היו שלו לא היה מוליכן בידו, הרי זה לא יטול ר"ל מתורת חובה שכל שאינו עושה כן לעצמו אין מטריחין אותו בשל אחרים, הא כל שאומדן הדעת בו שהוא מוחל כבודו לעצמו אף הוא מוחלו בשל אחרים".

מוסיף המאירי בעמוד הבא: "כשם שבארנו במשנה שכל שבשלו מחזיר בשל

הקדמה

מובא בספר חיי אדם בהקדמה: "המתגאה כשרוצה לעשות דבר משגיח תיכף אם הוא לכבודו, נודמן לו לבקר חולה או לנחם אבלים, שוקל בעצמו אם זה אינו נגד כבודו שילך לבית פלוני, וכך כל דבר מביא לו היצר הרע ראייה, והתעלמת פעמים שמותר להתעלם, זקן ואינו לפי כבודו, וטח מראות לכותם, כי זה דוקא בדבר של גנאי שהוא בזיון לו, מה שאין כן דבר שאין לו לבזיון. וגורם להיות תמיד מתכבד בקלון חבור, ואינו מודה על האמת, וממעט התחברות חברים שהיא מן המידות שהתורה נקנית בהם, ומתבייש ללמוד מכל אדם, וכמה בני אדם הולכים ומתדלדלים מפני שאינם רוצים לזלזל בכבודם ואומר הלא בן גדולים אני, ולא שמו על לבם דברי רב (פסחים ק"ג, א) אל תאמר כהנא אנא גברא רבא אנא כו".

וא"כ צריך ללמוד באיזה מצוות מותר להתעלם.

שאלה

באלו מצוות פוטר הגדר של 'זקן ואינו³ לפי כבודו', ובכלל מה ההשפעה

1. מלבד בציטוטים נקטנו 'אינו' ולעתים בש"ס וראשונים מופיע 'אינה לפי כבודו'.

ואינו לפי כבודו.

נראה שפטור זקן ואינו לפי כבודו אינו נוהג במצוות לימוד תורה כאמור במכילתא דרשב"י (פרק יט): "מה אש קטן מדליק אנת הגדול וגדול מדליק מן הקטן כך דברי תורה קטן למד מן הגדול וגדול למד מן הקטן". וכן שנינו באבות (פ"ד מ"א): "בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר (תהלים קיט) מכל מלמדי השכלתי". ונראה שאין זו רק מידת חסידות אלא חיוב של לימוד תורה ממי שיועד ויכול ללמדה לאחרים.

במצוות המוטלות על האדם מחמת עצמו כגון סוכה או לולב וכד', וכש"כ במצוות ל"ת המוטלות על גופו, הפטור הזה מיושם במצוות של אדם כלפי אחרים, בגופם או בממונם – מצוות גמילות חסדים.

השאלה היא האם בכל מצוות גמילות חסדים ישנו הפטור של 'זקן ואינו לפי כבודו' כלומר פטור אישי לאדם זה כיון שמפאת חכמתו בתורה או גילו או מפאת הרגליו או כבודו אינו רגיל לעשות כן בשלו. או שדוקא במצוות מסויימות.

כתב הרמב"ם בהלכות אבל (פ"ד ה"א): "מצוות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת על הכתף, ולילך לפניו ולספוד ולחפור ולקבור, וכן לשמח הכלה והחתן, ולסעודם בכל צרכיהם, ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור, אע"פ שכל מצות אלו מדבריהם הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחיך בתורה ובמצוות".

חברו מחזיר כך הדין לענין פריקה וטעינה שכל שבשלו פורק וטוען כך בשל חברו פורק וטוען זקן ואינה לפי כבודו פטור בה".

היינו המאירי מלמדנו שפטור זקן ואינה לפי כבודו הוא בהשבת אבידה בהזדקקות להשבתה ובפריקה ובטעינה.

יש להעיר כי המילה 'התעלמת' מופיעה פעמיים בתורה בעניינים סמוכים, פעם אחת במצוות השבת אבידה ופעם שניה במצוות טעינה. כאמור בפרשת כי תצא (דברים כב, א): "לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך". ושוב בפסוק ד: "לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו". ומפרש רש"י שהמדובר בטעינה. וכן בספרי (דברים פ"ס' רכב) מופיע הלימוד לגבי זקן ואינו לפי כבודו בשני הפסוקים. ופשוט בגמרא בב"מ שפריקה וטעינה הוקשו זל"ז. ולכן מובן שאך לגבי מצוות אלו מצאנו התייחסות ישירה של התעלמות.

ב. באלו מצוות נוהג דין זקן ואינו לפי כבודו

פטור זקן ואינו לפי כבודו הוא היתר מהתורה 'לעבור' בלא תעשה של 'לא תוכל להתעלם' והיתר שלא לקיים מצות עשה של השבת אבידה, כמבואר בדף כו ע"ב ששתי המצוות הללו שייכות בהשבת אבידה. וכן לגבי פריקה וטעינה ישנו איסור התעלמות ונוסף לאו כדברי הרמב"ם בריש הל' רושה"נ במניין המצוות: (טו) לפרוק עם מי שנכשל בדרך. (טז) לטעון עמו. (יז) שלא יניחנו בדרך נבהל במשאו וילך לו. והשאלה היא באלו מצוות עשה ול"ת נוהג גדר זה של זקן

חבל נחלתו

נראה ללמוד מהתנהגותו של רבן גמליאל שאפילו נשיא ישראל מותר, ואולי אף חייב, להכניס אורחים, אפילו גדול לקטן. וכן ניתן ללמוד מאברהם אבינו אף שעדיין לא נצטוינו.

וכן ניתן ללמוד מהרמב"ם לגבי מצות לוייה ומצות ביקור חולים שפטור זקן ואינו לפי כבודו אינו נוהג בהם שכתב (הל' אבל פי"ד ה"ג) לגבי מצות לוייה:

"כופין ללוייה כדרך שכופין לצדקה, ובית דין היו מתקנין שלוחין ללוות אדם העובר ממקום למקום, ואם נתעצלו בדבר זה מעלה עליהם כאילו שפכו דמים... וכמה שיעור לוייה שחייב אדם בה, **הרב לתלמיד** עד עבודה של עיר". מבואר שהרב חייב בכך כלפי תלמידו וע"פ שאין זה חיוב למודי וכד'.

ובהלכה ד לגבי ביקור חולים כתב: "בבב"א חולין מצוה על הכל, **אפילו גדול מבקר את הקטן**, ומבב"א הרבה פעמים ביום, וכל המוסיף משובח ובלבד שלא יטריח, וכל המבקר את החולה כאילו נטל חלק מחליו והקל מעליו, וכל שאינו מבקר כאילו שופך דמים". **ובהמשך לגבי ניחום אבלים כתב** שהיא חסד עם החיים והמתים וע"כ קודמת לביקור חולים. וא"כ אף בה נראה שלא קיים הפטור של זקן ואינו לפי כבודו.

ניתן ללמוד מן הדברים שבגמילות חסדים שבגופו לאחרים חייב אף גדול לקטן ואין פטור זקן ואינו לפי כבודו, ונשאלת השאלה היכן החילוק בין מצוות שנוהג בהן פטור זה למצוות שאינו נוהג פטור זה.

ג. חסד בגופו לממונו של אחר

ונראה שהחילוק הוא בין גמילות

הרמב"ם מונה מספר חיובים של מצות גמילות והשאלה היא האם קיים בהם הפטור של זקן ואינו לפי כבודו.

מצינו בגמרא לגבי קבורת המת חיוב אפילו אין זה לפי כבודו (ב"מ ל ע"ב): "דתני רב יוסף: (שמות יח, ט) והודעת להם – זה בית חייהם, את הדרך – זו גמילות חסדים, (אשר) ילכו – זה ביקור חולים, בה – זו קבורה. היינו גמילות חסדים! – לא נצרכה אלא לזקן ואינו לפי כבודו". היינו אף זקן ואין זה לפי כבודו חייב בקבורה, וכ"כ רש"י (ב"ק ק ע"א ד"ה וביקור חולים). לא הובהר בגמרא מה בין קבורה לפריקה, טענינה והשבת אבידה. הר"ן בתשובה (סי' עה) מוכיח מכאן שמצות קבורה חשובה יותר משאר גמילות חסדים אבל אינו מברר במה.

וכן מובא בקידושין (לב ע"ב): "מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק שהיו מסובין בבית המשתה בנו של רבן גמליאל, והיה רבן גמליאל עומד ומשקה עליהם, נתן הכוס לר' אליעזר ולא נטלו, נתנו לר' יהושע וקיבלו; אמר לו רבי אליעזר: מה זה, יהושע, אנו יושבין ורבן גמליאל [ברבי] עומד ומשקה עלינו? אמר ליה: מצינו גדול ממנו ששמש, אברהם גדול הדור היה, וכתוב בו: (בראשית יח) והוא עומד עליהם! ושמה תאמר, כמלאכי השרת נדמו לו? לא נדמו לו אלא לערביים, ואנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו? אמר להם רבי צדוק: עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ואתם עוסקים בכבוד הבריות? הקב"ה משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה, ועורך שולחן לפני כל אחד ואחד, ואנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו?"

הכתוב ולאחותו, מפי השמועה למדו לאחותו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה, אבל דבר שאיסורו מדבריהם הרי הוא נדחה מפני כבוד הבריות בכל מקום, ואע"פ שכתוב בתורה לא תסור מן הדבר הרי לאו זה נדחה מפני כבוד הבריות, לפיכך אם היה עליו שעטנז של דבריהם אינו קורעו עליו בשוק ואינו פושטו בשוק עד שמגיע לביתו ואם היה של תורה פושטו מיד".

וכך כתב המאירי (מגילה ג ע"א): "זמה שתירצו שם בזקן ואינה לפי כבודו איסורא מממונא לא ילפינן יכול היה לתרוץ שב ואל תעשה שאני, אלא דנדיפא מינה משני שאם מחלה לנו תורה שלא לזלזל עצמנו לממונא אחרים באיסור מיהא לא נאמרה".

ד. מיהו זקן שמתחשבים בכבודו

מדברי הרמב"ם בהלכות כלאים שהובאו לעיל נראה שבזקן ואינו לפי כבודו כלולים כל המקרים של כבוד הבריות ולא רק תלמיד חכם, דבריו אלו חולקים על האמור בריטב"א (שבועות ל ע"ב): "ושמעיתן מהכא דזקן ואינו לפי כבודו האמור גבי השבת אבידה היינו צורבא מרבנן ומשום כבוד תורתו, ולא באיניש דעלמא משום כבוד עושרו, דעשה של מצוה עדיף, או שיתן מי שיעשה במקומו, דהכא לגבי סהדותא לא אמרו לא ליזיל אלא לצורבא מרבנן". ודברי הריטב"א נראים מוקשים מכך שהראשונים לא דייקו כמותו וצ"ע.

ואף בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' תקכד) כתב: "דהא בזקן ובנשים נוהג שכל דבר שבשל דרכו ליטול בשל חבירו חייב להחזיר". ולא הגביל זאת רק לת"ח. ודברי הריטב"א אולי מתבססים על דברי הרמב"ן (ב"מ לג ע"א):

חסדים בגופו לגופו של חבירו שלכך אין שיעור, לבין גמילות חסד בגופו לממונו של חבירו וכאן קיים הפטור של זקן ואינו לפי כבודו. ואם לגבי ממונו היה מפסיד ממון ולא גומל חסד עם ממונו אף בשל חבירו כן. ואפילו אם בשלו היה מוציא ממון כדי לשמור על שלו או לפרוק ולטעון וכד', בכ"ז לגבי ממונו של אדם אחר אינו מצווה להוציא ממון כדי להשיב את של חבירו.

וניתן ללמוד זאת מהשוואת הגמרא לעוד שני מקרים שפטור מהשבת אבידה – כהן והיא בבית הקברות או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חבירו. במקרה הראשון הוא עובר על איסור אבל במקרה השני זוהי מגבלה ממונית ששכר ההשבה יצא בהפסד ממון גדול. וא"כ רואים שההתחשבות היא ממונית.

וכן ניתן להוכיח מדברי הפני יהושע (ברכות יט ע"ב): "דלענין כבוד הבריות לא שייך למילף איסורא מממונא דהשבת אבידה דכתיב והתעלמת דכיון דקיי"ל אבידתו קודמת לאבידת אביו ורבו ושל כל אדם, א"כ מהאי טעמא גופא בזקן ואינו לפי כבודו שאין דרכו לטפל להחזיר אפילו אבידת עצמו ונוח לו יותר להפסיד ממונו א"כ מכל שכן שאין מחוייב לטפל באבידת כל אדם, כן נראה לי".

וכן נראה להוכיח מדברי הרמב"ם בהלכות כלאים (פ"י הכ"ט): "הרואה כלאים של תורה על חבירו אפילו היה מהלך בשוק קורפץ לו וקורעו עליו מיד, ואפילו היה רבו שלמדו חכמה, שאין כבוד הבריות דוחה איסור לא תעשה המפורש בתורה, ולמה נדחה בהשב אבדה מפני שהוא לאו של ממונא, ולמה נדחה בטומאת מת הואיל ופרט

חבל נחלתו

מקור המחלוקת שמביא הטור היא בסוגיית הגמרא. הגמ' בב"מ (ל ע"ב) התקשתה במי שדרכו להחזיר בשדה ולא בעיר האם חייב בהשבה שלמה ולכן פטור לגמרי מהשבה כיון שאין זה כבודו, או שכיון שבשדה צריך להשיב אף בעיר חייב והגמ' נשארה בתיקו.

הרא"ש כתב בפסקיו (סי' כא): "ראיתי גדולים שפסקו כיון דלא איפשיטא אזלין לחומרא ומיחייב להחזיר בשדה וכיון דאיחייב איחייב אף בעיר. ויראה לי כיון שפטרה תורה את הזקן שאין לו לזלזל בכבודו **איסור הוא לגבי דידיה שמזלזל בכבוד התורה במקום שאין חייב ומשום ספק ממון חבירו אם הוא חייב בו לא יזלזל בספק איסור**".

ונראה שכוונת הרא"ש (גדולים שפסקו) כלפי דברי הרמב"ם.

והביא הב"י מדברי הרא"ש: "ורב אלפס כתב (טז): דרכו להחזיר בשדה ואין דרכו להחזיר בעיר בעיא ולא איפשיטא הילכך לא יחזיר בעיר. נראה דבספרו היה כתוב מי אמרינן בשדה מיהא דרכו לאהדורי או דילמא השבה מעלייתא בעינן וכיון דלא מיחייב בעיר לא מיחייב אפילו בשדה ופסק לחומרא **דבשדה מיחייב לחומרא ואינו מזלזל שם בכבודו** ולא דמי להכישה נתחייב בה דלא אנקטיה נגרי ברייתא דאדרבה הוליקה למקום המשתמר יותר מבשדה עכ"ל".

היינו, יש לפנינו שלש שיטות ראשונים בהכרעת הספק, שיטת הרמב"ם שחייב בהשבה אף בעיר. שיטת הר"ף שחייב להשיבה לעיר ובעיר פטור (וכ"כ הטור בדעת הרא"ש והב"י העיר שאין זו שיטת הרא"ש). ושיטת הרא"ש שפטור לגמרי. ושיטת

"וקשה לי כיון דצנור ב"ח דאוריתא זקן ואינה לפי כבודו אמאי אינו פורק, ואיכא למימר עשה דכבוד תורה עדיף". ואמנם הר"ן דחה טעמו של הרמב"ן וכתב שכל צעב"ח הותר לצרכי האדם, ולא בגלל כבוד תורה.

ומצאתי שתלמידי הריטב"א כתבו בשמו (חי' הריטב"א ב"מ ל ע"א): "זקן ואינה לפי כבודו. פירש רבינו זקן בחכמתו ואינה לפי כבודו מפני חכמתו ומשום כבוד תורתו דחי לה, אבל זקן או נכבד דעלמא לא חשיב אינה לפי כבודו, אלא או יטפל בה או יתן דמיה".

מכאן מוכח החילוק שאמרנו לעיל שהמדובר דוקא בחסד בגופו לממונו של חבירו ובו הרמב"ם סובר שכל בעלי כבוד כלולים בהיתר, בעוד שהריטב"א סבר שהפטור בכללותו הוא רק לתלמיד חכם, ואילו שאר בעלי כבוד מצווים או לעשות בגופם ולמחול על כבודם או לשכור מישהו שיעשה את החסד במקומם.

כתב הטור (ח"מ סי' רסג): "ואם אין דרכו ליטפל בה בעיר מפני שהוא מתבייש מבני העיר ודרכו ליטפל בה בשדה שלא מתבייש ומצאה בשדה מיבעיא ולא איפשיטא, והרמב"ם ז"ל כתב אם מצאה בעיר אינו חייב ליטפל בה, מצא בשדה חייב להחזירה אע"פ שנכנס לעיר ואין דרכו בכך עד כאן. וא"א הרא"ש ז"ל כתב: ראיתי מפרשים כיון דלא איפשיטא אזלין לחומרא וחייב להחזיר בשדה וכיון דאיחייב איחייב אף בעיר, ואדרבה נ"ל כיון שפטרה תורה הזקן שלא לזלזל בכבוד תורתו איסורא הוא גבי דידיה **אם יזלזל בכבוד תורתו במקום שאינו חייב** אלא יחזירנה מן השדה עד שיביאנה לעיר ואז יניחנה".

זקנה ותורה וכל הנוהג קלות בעצמו לצורך גבוה ומצות ה' אף שאינה מצות עשה ממש רק גמילות חסד שילפינן מזהלכת בדרכיו הרי זה משובח ותבא עליו ברכה".

ויש להביא ראיה לדבריו מדוד המלך ברקדו לפני ארון ה' ובתשובתו למיכל בת שאול (שמו"ב פ"ו כא, כב): "ויאמר דוד אל מיכל לפני ה'... ושחקתי לפני ה'. ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה".

וכן בספר באר יעקב (ח"מ סי' ח) העיר שלכאורה מה שנאמר שכיון שנתמנה לפרנס אסור לעשות מלאכה בפני שלשה אינו אמור אלא בדבר חול ורשות, אבל בדבר מצוה רשאי לעשות אף לפני שלשה ומביא ראיה מרב נחמן שבנה בעצמו מעקה (קידושין ע"ב). ומביא ראיה שרבן גמליאל בעצמו הלך לשוק באמאוס לקנות בהמה למשתה בנו (חולין לא ע"ב).

ה. כבוד הבריות בלאוין

נאמר בברכות (יט ע"ב): "אמר רב יהודה אמר רב: המוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק, מאי טעמא (משלי כ"א) – אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' – כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב". ומשמע אפילו בבגד שאחרים לבושים צריך להפשיטם על אף חוסר הכבוד שבכך כיון שעובר באיסור כלאים. וכן כתב הרמב"ם שהבאנו לעיל.

עוד נאמר שם בברכות: "תא שמע: (דברים כב) והתעלמת מהם – פעמים שאתה מתעלם מהם ופעמים שאין אתה מתעלם מהם; הא כיצד? אם היה כהן והיא בבית הקברות, או היה זקן ואינה לפי כבודו, או שהיתה מלאכתו מרובה משל חברו, לכך

הרא"ש היא משום שמזלזל בתורתו, ונראה לפי"ז שעפ"י הרא"ש (בניגוד לרמב"ם) הפטור הוא דוקא לגבי תלמיד חכם. אבל בעשירי זקן מודה לרמב"ם או לרי"ף שחייב להשיב בשדה.

באבן האזל (הל' גזילה ואבידה פי"א הי"ג) כתב שלכאורה ישנה מחלוקת בין הטור שכתב שמתבייש להחזירו לבין הרא"ש שהזכיר דוקא ת"ח. ומסיק שאף הרא"ש מסכים שבזקן שאינו חכם בתורה או מחמת עשרו אף הוא מסכים לרמב"ם שמחוייב להחזיר אף בעיר.

ונותר עפ"י הריטב"א יחיד בשיטתו שהפטור המלא הוא רק לת"ח ולא עשיר או זקן וכד'.

בפתחי תשובה (יו"ד סי' רמד ס"ק ד) כתב: "ועיין בתשובת חות יאיר סימן ר"ה שנשאל בת"ח היודע נגן בכמה מיני כלי זמר אם הרשות בידו לנגן בכנור לפני חתן וכלה או אסור לבזות עצמו מפני כבוד תורתו ואין יכול למחול על ביומו וכתב דלכאורה זה תלוי בפלוגתא שבין הרמב"ם והרא"ש גבי זקן ואינו לפי כבודו הובא בח"מ סימן רס"ג ס"ג דלדברי הרא"ש שם דאף אם רוצה להחמיר אינו רשאי ה"ה כאן ושבו כתב **דבזה לכ"ע שרי ומצוה עביד** אחרי שהכל יודעים שאין לו שכר בעמלו ושהוא עושה לש"ש דדברי הרא"ש אינם רק בדבר מצוה שהיא בין אדם לחבירו דפטרה תורה לזקן ואינו לפי כבודו, ככלל שאמרו כל שהיה מטפל באבידה שלו וטוען ה"נ בשל חבירו דלא צותה תורה רק ואהבת לרעך כמוך ואם ירצה להחמיר נעשה כמבזה תורתו ליטפל בממון עצמו שאין ראוי לבזות עליה. משא"כ במצוות שבין ישראל למקום כ"ש מצוה שהזמן גרמא אין בו משום ביזוי כבוד

חבל נחלתו

נאמר: והתעלמת. אמאי? לימא: אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'! שאני התם, דכתיב: והתעלמת מהם. וליגמר מינה: – איסורא מממונא לא ילפינן".

ופרש רש"י:

"ואינה לפי כבודו – אין האבדה חשובה לפי כבודו להשיבה".

"ונגמר מינה – לגבי כלאים, דאמרן: פושטן אפילו בשוק".

"ממונא – קל מאיסורא".

אולם בתלמוד ירושלמי (כלאים פ"ט ה"א) כתוב: "הרי שריה מהלך בשוק ונמצא לבוש כלאים, תרין אמוראין חד אמר אסור וחרנה אמר מותר. מאן דאמר אסור **דבר תורה**, מאן דאמר מותר כהדיא דאמר רבי זעירא גדול כבוד הרבים שהוא דוחה את המצוה בלא תעשה שענה אחת. תני אין מדקדקין במת ולא בכלאים בבית המדרש. רבי יוסי הוה יתיב מתני והוה תמן מתה מן דנפק ליה לא אמר כלום. מן דיתב ליה לא אמר ליה כלום רבי אימי הוה יתיב מתני אמר חד לחבריה את לבוש כלאים אמר ליה רבי אימי שלח מאנך ויהב ליה".

נראה מן הירושלמי שבכלאים מן התורה אין מפשיטין אותו ואין מודיעין לו. וכן נראה ממעשה של ר' אמי וכן לגבי כהן ומת בבית המדרש.

ופרש הרא"ש (כלאים פ"ט מ"ד): "ד' יוסי הוה יתיב ומתני אמר חד לחבריה את לבוש כלאים א"ל שלח מינך והב ליה, הקפיד על שאמר לו וצוהו להפשיט בגדיו ולהלבישו, ובפ' מי שמת המוצא כלאים בבגדו פושטו ואפי' בשוק, ושמא התם בכלאים דאורייתא והכא בכלאים דרבנן, ולי נראה כשהוא עצמו מוצא כלאים בבגדו אין חכמה ואין תבונה נגד השם וצריך לפושו ואפי' בשוק

אבל אדם שראה כלאים בבגדי חבריו, והלבוש כלאים אינו יודע אין לומר לו בשוק עד שיגיע לביתו דמשום כבוד הבריות אין להפרישו משוגג".

וכן כתב בקצרה בברכות (פ"ג ס' יב) וכן פרש הר"ש (כלאים פ"ט מ"ד). ותירוצו הראשון של הרא"ש נראה קשה מדברי הירושלמי. וכן בעל המאור (ברכות יא ע"ב) מביא רק את החילוק הראשון בין כלאים דאורייתא וכלאים דרבנן. וכן ברבינו יונה (על הרי"ף ברכות יא ע"ב). והרא"ש בפסקיו למסכת נדה (הל' כלאי בגדים ס' ו) הביא את שני התירוצים.

הטור (יו"ד ס' שג) הביא את המחלוקת בין הרמב"ם לרא"ש:

"המוצא כלאים בבגדו אם הם דאורייתא פושטו אפילו בשוק ואם הוא כלאים דרבנן והוא בשוק א"צ לפושו וכן אם הוא בבית המדרש א"צ למהר בשבילו לצאת משם. כתב הרמב"ם הרואה כלאים של תורה על חבריו אפילו הוא בשוק קורעו מעליו אפילו הוא רבו שלמדו חכמה, וא"א הרא"ש ז"ל כתב אע"פ שהמוצא כלאים דאורייתא פושטו אפילו אם הוא בשוק **דוקא שהלבוש מוצאו בעצמו שהוא מזיד**, אבל הרואה כלאים על חבריו והלבוש אינו יודע א"צ לומר לו בשוק עד שיגיע לביתו דמשום כבוד הבריות ישתוק ואל יפרשנו משוגג". וכן בשו"ע, הב"י פסק כרמב"ם, והרמ"א הביא את דעת הרא"ש בחילוק בין הלובש לחיוב אמירה ע"י אחר.

נמצא שבאיסורי תורה נחלקו האם מותר משום כבוד הבריות שלא לומר לו ולגרום לו לעבור בשוגג על לאו שבתורה.

וכן בתרומת הדשן (ס' רפה) שאל:

"שאלה: כהן שוכב על מטתו ופשט כל בגדיו

והר"י ג'קטיליא בספר כללי המצוות (כבוד ס"ג) כתב: "יש מצות לא תעשה שהן בממון שנדחות מפני כבוד הבריות, ויש מצוות וסייגים מדרבנן שנדחות מפני כבוד הבריות..."

"אבל כל מצות לא תעשה שבתורה של איסורין אינן נדחות מפני כבוד הבריות בחייהם, דגרסינן התם אמר רב יהודה אמר רב: המוציא כלאים בבגדו פושטו ואפילו בשוק שנאמר אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה', כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב."

למדנו מדברי הר"י ג'קטיליא עפ"י הש"ס שרק בלאוין שבממון שייך להתחשב בכבוד הבריות בעיקר מדרבנן וקצת בלאוין מהתורה.

ו. כבוד הבריות בעשין

במסכת שבועות (ל ע"ב): "ואמר רבה בר רב הונא: האי צורבא מרבנן דידע בטהדותא, ויילא ביה מילתא למיזל לבי דינא דזוטר מיניה לאסהודי קמיה, לא ליזיל. אמר רב שישא בריה דרב אידי, אף אגן נמי תנינא: מצא שק או קופה ואין דרכו ליטול – הרי זה לא יטול. הני מילי בממונא, אבל באיסורא – (משלי כ"א) אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה', כל מקום שיש בו חלול ה' – אין חולקין כבוד לרב."

ופרש רש"י בשבועות שם: "אבל באיסורא – כגון אשה הבאה לפני חכם להתירה לינשא ותלמיד זה יודע שבעלה חי אין חכמה חשוב לנגד ה'."

ובתוספות בשבועות (שם ד"ה אבל) הקשה שהרי כבוד הבריות גורם שאינו מקיים את מצות העדות וא"כ מדוע בעדות באיסורים לא נאמר שיפטר משום

כדרך העולם, ופתאום קראו לו ואמרו אחד מת באהל צריך הוא לקפוץ ערום ממש ולרוץ חוץ לאהל כדי שלא ישהה בטומאה, או שרי משום כבוד הבריות לשהות באהל עד אשר ילבוש מקצת בגדים?

"תשובה: יראה דמשום כבוד הבריות לא נעשה שום איסור דאורייתא, כדאיתא בהדיא בגמרא פ' מי שמתו (ברכות יט ע"ב) ושיהוי בטומאת אהל המת לכהן איסור דאורייתא, כדאיתא בהדיא בסמ"ג וכדמוכח נמי באשירי פ"ב דכתובות. אמנם אותם שקוראים לכהן לקום ולצאת יזהרו בתחילה שלא יגידו לו מיד שיש מת באהל, אלא יקראו לו בסתם לקום ולצאת אליהם וכשילבוש יגידו לו, ובדרך זה שרי משום כבוד הבריות. ואע"פ שמניחים אותו שוהה בטומאה הואיל והוא לא ידע ושוגג הוא שרי. וכה"ג כתב ביורה דעה בשם אשירי, וכן כתב אשירי גופיה בהלכות כלאים אע"ג דהמוציא כלאים דאורייתא בלבוש חבירו פושטו ממנו אפילו בשוק דכבוד הבריות לא דחי איסור דאורייתא, מ"מ היינו דווקא אם הלבוש יודע שהוא כלאים ואינו חושש בעבירה, אבל אם הוא שוגג א"צ לפושטו ממנו משום כבוד הבריות, והיינו ממש כנדון דידן, הנראה לע"ד כתבתי."

וכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' שעב): "כהן ששוכב ערום, והוא באהל עם המת ולא ידע, אין להגיד לו, אלא יקראו לו סתם, שיצא כדי שילביש עצמו תחלה. אבל אם כבר הגידו לו, אסור להמתין עד שילביש עצמו. ודוקא אם הוא באהל המת, שהוא טומאה דאורייתא, אבל אם הוא בבית הפרס או ארץ העמים, שהוא טומאה דרבנן, ילביש עצמו תחלה, דגדול כבוד הבריות (ת"ה סימן רפ"ה)."

חבל נחלתו

וכך כתב המאירי (שבועות ל ע"ב):
"תלמיד חכם היודע לחברו בעדות והוא
מזדקק בכך לילך אצל פחות ממנו אם לא
רצה למחול על כבודו ולילך אין הכרח בכך
לחלל כבודו בשביל אחרים וכענין מה
שאמרו באבדה מצא שק או קפה אם אין
דרכו ליטול אם היה שלו לא יטול ודוקא
בדברים שבממון, אבל בדברים של איסור
אין חכמה ואין תבונה לנגד ה' כל מקום
שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב, ודיני
נפשות ומכות בכלל איסורין הם ומזיקין
אותו כמו שביארנו בסנהדרין". ועיין
סנהדרין (יח ע"ב).

וכך כתב המאירי במגילה (ג ע"א): "ממה
שכתבנו אתה למד שאף מצוה מן התורה
נדחית מפני כבוד הבריות שהרי עבודה
והקרבנות הפסח מצוה מן התורה היא".

כתב בס' חכמת שלמה (ח"מ סי' תכו,
למהר"ש קלוגר): "נראה לפענ"ד לכאורה דין
חדש דהיינו דוקא אם אינו דרך בזיון
להמציא להצילו בגופו אבל אם הוא הצלה
דרך בזיון להמציא אם אינו יכול לשכור
אחרים להצילו אז אינו מחוייב להצילו
בגופו אם הוא לו בזיון או טרחא יתרה
דהוא זקן או כדומה. והטעם כיון דילפינן
הצלת גופו מוהשבותו לו וכו' כמ"ש בש"ס
ובסמ"ע ג"כ, א"כ כיון דמטעם השבת אבדה
הוא כמו באבדה קיי"ל והתעלמת פעמים
שאתה מתעלם כמו שדרשו חז"ל כגון זקן
ואינו לפי כבודו א"כ ה"נ מהשבת גופו פטור
כה"ג וא"ל נהי דמהשבת אבדה פטור מ"מ
גופו שאני מכח הפסוק דלא תעמוד על דם
רעך מחוייב להצילו דא"כ מנ"ל להש"ס
דחייב להצילו בשכר מכח דפריך דאי בגופו
מוהשבותו נפקא דילמא לכך נצרך לא
תעמוד אף על אינו לפי כבודו א"ו אף

שב וא"ת. והרי כך ענו בברכות לגבי מת
מצוה שחייבים לקברו משום כבודו אפילו
מי שהולך למול את בנו או לשחוט קרבן
פסח ותרצו משום שב וא"ת.

ותרץ תוספות: "וי"ל דהתם גנאי גדול
הוא למת מצוה שאין לו קוברים לכך שב
ואל תעשה שרי תדע דבקורבים לא דחי
כבוד דידהו פסח ומילה, וכן לפשוט כלאים
בשוק גנאי גדול כגנאי מת מצוה להכי פריך
מינה אבל הכא גבי עדות ליכא גנאי כל כך
ולא שרי באיסורא אפי' בשב ואל תעשה
ודמי ליה גנאי דמצא שק או קופה והתם
נמי דפריך ממצא שק וקופה מכ"ש פריך
וה"מ לשנויי שב ואל תעשה כדמשני בתר
הכי אלא דשפיר משני שאני ממון דאיתיהב
למחילה או שמא אכתי לא אסיק אדעתיה
האי שנויא ועי"ל דכשנושין איסור על ידו
לא מיקרי שב ואל תעשה והכא כדפירש
בקונטרס כגון שבאה אשה לפני חכם
להתירה לינשא ותלמיד זה יודע שבעלה חי
ובממונא שרי אפי' מוציאין ממון על ידו
מבעליו שלא כדין ומצא שק או קופה
דמייתי ראיה מיניה כגון שרוצה אחר ליטלו
והשתא נמי ניחא הא דאיצטריך לשנויי
התם שאני ממונא דאיתיהב למחילה".

עולה מדברי התוס' שיש חילוק מדרגות
בכבוד הבריות בין מת מצוה או עדות על
דבר איסור שחייב לעשות משום כבוד
הבריות, לבין עדות בענייני ממונות או
קבורת קרובים כשיש עליו מצות מילה או
קרבן פסח שמותר שלא להחמיר בכבוד
ולעשות מצוות אחרות המוטלות עליו או
שלא להעיד בעדות ממון. ועי' בתוס' ב"מ
(ל ע"ב ד"ה אלא) שהביא תירוץ זה וכתב
שבכלאים עובר באיסור בכל רגע ואם היה
רק שוא"ת היה מותר משום כבוד הבריות.

חבל נחלתו

ונראה שכיון שאין המדובר בפעולת גמילות חסדים מותר להשתמש לשם כבוד תורה בשוא"ת.

סיכום

- א. היתר זקן ואינו לפי כבודו נאמר רק בגמילות חסד בגופו לממונו של חברו. ובדבר שאדם היה נמנע לעשות לממונו פטור אף בשל חברו.
- ב. יש אומרים שכל הפטור הוא רק לתלמיד חכם אבל לגבי השאר שאינו לפי כבודם חייבים לשלם ממון כדי לגמול חסד עם ממונו של חברו. וי"א שהפטור אמור בכל מי שאינו לפי כבודו.
- ג. במצוות ל"ת אסור לעבור עליהן משום כבוד הבריות, ובאיסורי דרבנן הותר לעתים.
- ד. יש אומרים שאיסור תורה לא הותר כלל משום כבוד הבריות אפילו לשעה, וי"א שהותר לשעה.
- ה. לגבי ביטול מצות עשה משום כבוד הבריות ישנן מצוות חמורות שלא הותר ויש מצוות קלות יותר שהותר בשב ואל תעשה.
- ו. במעשי מצוה שאינם מצד גמילות חסדים הותר משום כבוד תורה בשוא"ת להימנע מהם.

מלאו דלא תעמוד פטור.

ודבריו מרפסין איגרי. וחתן הרה"ג זאב נחום מביאלא בעל שו"ת אגודת אזוב (אבי האב"ג, והמעיר הוא גיסו של האב"ג בהערות לשו"ת אגודת אזוב) הרבה להשיב על דבריו שהרי כל שבשלו עושה חייב אף בשל חברו ואין אדם מוסר את גופו ולכן מצווה ודאי להציל את חברו. ואשתמיט ליה ראייה מפורשת מסוטה (כא ע"ב): "הוא היה אומר: חסיד שוטה כו'. היכי דמי חסיד שוטה? כגון דקא טבעה איתתא בנהרא, ואמר: לא אורח ארעא לאיסתכולי בה ואצולה". הא קמן שלא יועיל כבוד הבריות שלא להציל נפשות.

בשו"ת משפטי עוזיאל (כך ג או"ח סי ח) דן האם רשאי תלמיד חכם שהוא מזרע הלויים להשתמש מיציקת מים על ידי הכהנים לנשיאת כפים.

מסיק הראשל"צ הגאון הרב בצמ"ח עוזיאל: "אולם להלכה נלע"ד שזו היא מן הדברים שאמרו עליהם: דעבד כמר עבד, ודעבד כמר עבד, וכל המשתמש מפעולת יציקה זאת משום כבוד תורה, לפי שרואה צורך בכך, לפי השקפת הצבור והשעה הוא עושה, ויש לו על מה לסמוך, וכל העושה זאת משום כבוד שמים וכבוד אהבת המצווה והברכה תבוא עליו ברכת חכמים".

סימן נב

שומר אבידה

כשומר חנם, רב יוסף אמר: כשומר שכר. ופרש רש"י: "כשומר חנם – ואינו חייב אלא בפשיעה. כשומר שכר – וחייב בגניבה ואבידה,

הצגת השאלות

מחלוקת ידועה בש"ס לגבי שומר אבידה (ב"ק נו ע"ב, בבא מציעא כט ע"א, שבועות מד ע"א): "שומר אבידה. רבה אמר: